

Doğa Felsefesi'nden Coğrafya'ya

From Philosophy of Nature to Geography

Elife KILIÇ¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kırklareli / Türkiye

ORCID: E.K. 0000-0002-6610-6487

ÖZ

Felsefenin temel konularından biri olan doğa kavramı Eskiçağdan beri araştırma konusu edinilmiştir. Doğa, doğadaki değişim, doğanın ana maddesi (arkhe), hareket, mekânın incelenmesi filozofların eskiden beri ilgisini çeken bir konu olmuştur. Özellikle Eskiçağ Yunan dönemi filozofları doğaya yönelimleri açısından sadece birer düşünür değil aynı zamanda birer coğrafyacı olarak da evreni anlamaya çalışmışlardır. Nitekim doğa, dünya, evren üzerinden araştırılan bu mekân konusu, zamanla mekânın niceliksel olarak ölçülmesiyle, coğrafya alanının oluşmasına sebep olmuştur. Başka bir deyişle doğa felsefesi bağlamında felsefede tartışılan mekân konusu, zamanla coğrafya alanına kaymıştır. Mekânın dünya yahut dünyanın bir bölümünün ölçülmesi anlamında coğrafyada soru konusu edinilmesi ile coğrafya daha çok kurumsal bir kimlik kazanarak mekânı daha bilimsel daha ölçülebilir bir şekilde konu edinmiştir. Ancak felsefe ve bilimdeki farklı teorilerin ortaya çıkması ve gelişmesi coğrafyada da değişikliklere sebep olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu anlamda, insan ve mekân arasındaki ilişkiyi baz almalarının yanında felsefe ve coğrafya, her zaman karşılıklı fikir alışverişinde bulunarak iki alanda da yeni gelişmelere yol açabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, felsefe, doğa.

ABSTRACT

As one of the fundamental subjects of philosophy, the concept of nature has been the object of study since ancient times. The subjects of nature, changes in nature, main substances of nature (*arkhe*), movement, and the study of space have piqued the interest of philosophers for a long time. In particular, ancient Greek philosophers sought to understand the universe not only as thinkers but also as geographers in terms of their orientation to nature. Indeed, the subject of space explored through nature, the Earth, and the universe has led to the formation of the field of geography by quantifying space over time. In other words, the topic of space, as discussed in philosophy, in the context of the philosophy of nature has shifted over time to the field of geography. With the acquisition of space as a question and subject in geography in terms of measuring the world or a part of it, geography has gained an institutional identity, and space has become a subject in a scientific, measurable manner. However, the emergence and development of different theories in philosophy and science have caused and continue to change the concept of geography. In this sense, besides the relationship between human and space, philosophy and geography will always facilitate the exchange of ideas and lead to new developments in both the fields.

Keywords: Geography, philosophy, nature.

Başvuru/Submitted: 01.04.2019 **Kabul/Accepted:** 08.05.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Elife KILIÇ / elife.kilic@klu.edu.tr

Atıf/Citation: Kilic, E. (2019). Doğa Felsefesi'nden Coğrafya'ya. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 305-308) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.030>

1. GİRİŞ

Felsefe varlık, bilgi ve ahlak temelde olmak üzere bunlarla ilgili kavram araştırması ya da sistemli ve tutarlı teoriler ortaya koyan araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Felsefe tarihsel olarak bakıldığında, bu üç alandan biri olan varlıkla ilgili sorunları ele alırken, doğa felsefesi olarak tanımlayacağımız konu, önemli bir sorun olarak durmaktadır. Varlığın ne olduğu, ana maddesi yani *arkhe* problemi tartışılırken insanın da gerçekliğinin ve buna bağlı olarak doğanın bir parçası olması nedeniyle de felsefede merak konusu olmuştur. Felsefede, dolayısıyla gerek insanı anlamak gerekse de varlığı anlamak için doğa, mekân, çevre gibi kavramlar çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda, doğa felsefesi dediğimiz özel alan, çokça ilgi çeken ve tartışma konusu edinilen bir alan olagelmıştır. İnsanı anlamak, insanla beraber çevresini, doğasını anlamak ve varlıkla ilişkisini anlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda, felsefe tarihinde çoğu zaman mekânın ne olduğu, mekândaki hareketlerin neler olduğu, bunlar amaçlı hareketler ise altta yatan temel gayenin ne olduğu, değilse hangi yasalara göre işlediği, çoğu filozofun metafizik sisteminde inceleme konusu olmuştur. Doğa nedir? Doğanın yasaları nelerdir? Doğa amaçlı mıdır yoksa mekanik midir? Amaçlı ise gayesi nedir ya da nelerdir? Doğada hangi hareketler vardır? Doğadaki değişim nedir? Kaç tür değişimden bahsedilebilir? Değişimin sebebi nedir? İçkin bir sebep midir? Bu sorular filozofların varlık görüşünde merak edilen temel sorunlardan olmuştur.

Genel olarak doğayla ilgili yaklaşımlarda felsefe ve bilim söz konusu olduğunda üç farklı dönemden bahsedilebilir. İlki Yunan'daki doğa görüşü ki burada doğa kendisinde içkin olan akılla açıklanmaktadır. Buna karşıt olarak Rönesans'taki doğa görüşünde ise, makine gibi işleyen ve herhangi bir gaye barındırmayan teori ile ele alınmaktadır. Burada karşımıza Kopernik, Bruno gibi isimler çıkmaktadır. Artık doğa bir organizma gibi değil, mekanik yasalara bağlı bir makine gibi kabul edilmiştir. Bunlardan ayrı bir dönem olarak ortaya çıkan modern doğa görüşü ise evrim kuramının ortaya atılmasıyla daha önce kabul edilen mekanik yapı açıklaması da rafa kaldırılmış ve yerini gelişime sahip bir doğa anlayışına bırakmıştır. Felsefe ve bilimdeki bu üç farklı dönem ve yaklaşım, aslında coğrafyanın oluşumuna doğru giden süreçte doğanın dönüşümünü ve dolayısıyla da mekânın aslında nasıl bir süreçten geçtiğine dair ipuçlarını da bize vermektedir. Doğaya olan bu farklı yaklaşımlar, bizim aslında doğayı anlamakta kullandığımız farklı paradigmalardan da anlaşılabilir.

Doğa felsefesinin önemli sorunları olan değişim, hareket, mekân gibi sorunların zamanla dünyanın gözlemlenmesi, tasvir edilmesi, ölçülebilir olması ile coğrafya disiplininin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Bu amaç doğrultusunda bakıldığında, felsefe ve coğrafya, ortak konular barındırmış ancak yöntemlerinin farklı olması sebebiyle de farklı açıklama modelleri geliştirmişlerdir. Zamanla özellikle mekân ve doğanın daha çok dünya, yeryüzü olarak coğrafyada soru konusu edinilmesi, haritacılık ile ölçülebilir olması coğrafyanın daha işlevsel ve bilimsel yönden ilerlemesine olanak tanımıştır. Bununla beraber felsefenin hala mekân felsefesi, çevre felsefesi, doğa felsefesi gibi alanlarında teoriler ortaya atılmaya devam etmektedir.

Öncelikle doğa kavramından ne anlıyoruz? Doğa kavramı, Yunanca *phusis* olarak geçmektedir. *Phusis*, insan tarafından var edilmeyi gerektirmeyen yani kendiliğinden var olan özelliğe sahiptir (Heidegger, 1997, s. 15). *Phusis* sözcüğünün Romalılarıdaki karşılığı *natura* kavramıdır ve bu kavram daha sonra batılı- Avrupalı düşünceyi yöneten doğa kavramına neden olmuş ve *phusis* 'in belirlediği anlamı gölgelemiştir. O anlam ise o anki sınırları içinde açılan ve süre duran demektir (Heidegger, 1997, s. 15).

Sanat, genel de doğayla ilişkili olarak düşünülür. Sanat, *phusis* 'e uyum sağlar. *Phusis* ve *tekhne* gizemli bir biçimde biaradadırlar, yine de sanatın sanat olabilmesi için içine girmesi gereken alan *phusis* ile *tekhne* 'nin içinde birliktelikleri öge gizli kalmaktadır (Heidegger, 1997, s. 15). Demek ki yeri göğü, her şeyi kapsayan *phusis* var olanı bütün olarak kuşatmaktadır. Bununla ilgili araştırmalar zamanla varlığın kökeni üzerinden *arkhe* yani varlığın kökeninin ana kaynağının ne olduğu problemine dönmüştür. Doğa kavramı, bu şekilde anlaşılabilirken peki coğrafya nedir ve doğa ile ilişkisi nasıldır?

Coğrafya, Yunanca *geōgrafia*, Latince *geographia* karşılığından kullanılmaktadır. Yunanca *gea* 'yer', *grafein* 'çizerek tasvir etmek' demek olup *geōgrafia*, yeryüzü mekânları ve onların değişik şekilleri ile taş, toprak ve maden özelliklerini aklın klavuzluğu ve nesnellik çerçevesinde inceleyip tasvir eden en eski bilimlerden biridir. Coğrafya, kısaca ya kesitler halinde ya da bütün olarak yeryüzü mekânlarının fiziğini, biyolojisi ile bütün beşer olaylarını inceleyip irdelemektedir (Duralı, s. 290). Coğrafyanın tanımında dağılım ilkesi de önemli bir etkidir; "Coğrafya, insan ve mekânın karşılıklı etkileşimini araştıran ve bunu yaparken de özellikle dağılım ilkesini uygulayan bir bilimdir." (Gümüşçü, 2012, s. 187) Dağılım ilkesi sayesinde yeryüzü şekillerinin aralarındaki ilişkiler ortaya çıkarılmaktadır.

Bütün bilimlerde olduğu gibi coğrafyanın da kuruluşu Eskiçağ Ege yahut Yunan medeniyetindedir. Tarih biliminin kurucusu Herodotos coğrafyanın da kurucusu sayılmaktadır. Coğrafyanın temel ilkeleri ile şartlarını belirleyen ise Aristoteles'tir. Herodotos gibi Eskiçağda

ünlenmiş belli başlı keşifçi coğrafyacılar ve aynı zamanda matematikçi, gökbilimciler sırasıyla –ilk defa dünya haritasını çizmiş- Eratosthenes (276-194), Hipparkhos (190-120), Klavdios Ptolemaios (90-168) (Duralı. s. 291).

Heredotos bize, coğrafya konusunda önemli bilgiler verirken, bununla beraber topoğrafik bilgilerin yeryüzünün ölçülmesi ve astronomi gibi yeni alanlar geliştirmiştir. Örneğin, M.Ö. 6 yüzyıla doğru Miletli Thales, güneş sistemini incelemiş, çeşitli ölçümler yapmış ve güneş tutulmasının nedenlerini önemli ölçüde anlamıştı. Pisagor ise, dünyanın bir ateş etrafında, başka gök cisimleriyle birlikte dönmekte olduğunu ileri sürmüştü ve gök cisimlerinin yuvarlak olma olasılıklarının daha fazla olacağı üzerinde durmuştu. Deneysel olmasa da mistik ve felsefi anlamda dünyanın yuvarlak olduğunu iddia etmiştir (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 29). Filozofların ilgisi doğaya, dünyaya olduğu için bu dönem evreni anlamak temel kaygılardan olmuştur.

Yunan filozofları belirli bir tür kozmoloji geliştirmişlerdir. Bu bağlamda farklı oranlarda birleşerek dünyadaki temel maddeleri oluşturduklarına inanılan su, hava, ateş ve toprak üzerinde durulan elemanlardır (Özgüç ve Tümertekin, 2010, s. 31). Aristoteles ise bunlara eteri eklemiş ve ay üstü ve ay altı âlem olmak üzere gökyüzünü ve yeryüzünü birbirinden ayırmış, bunların farklı yasalara tabi olduklarını belirtmiştir. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 32).

Platon ise evrenin oluşumunu yine inceleyen önemli bir filozoftur. Bu dönem özellikle yerle ilgili olarak *khora*, *topos* gibi kavramlar kullanılmıştır.

Yunanlı Strabo ise (MÖ 60-MS 21) yine coğrafya gelişimiyle ilgili olarak ilk kez coğrafya biliminin o tarihlerdeki durumu hakkında tam ve doyurucu bir bakış açısı getirmesiyle alanın oluşmasına katkı sağlamıştır. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 34). Strabo'ya göre, coğrafyanın büyük kısmı devletlerin ihtiyaçlarına hizmet eder. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 35). Coğrafyanın devletlerin tekelinde olduğu fikri sadece bu döneme has bir düşünce değildir.

Batlamyus için coğrafya, o zamana kadar bilinen dünyanın haritasıdır. Dünyanın yalnızca kapsamlı bir tasvir içine alınabilecek şeylerin genel özelliklerinin sunumudur. Coğrafya bu genel özelliklerin yapısı, orantısı, konumu ve meydana gelişini tasvir eder ve bu sebeple de kantitatifdir (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 37,38).

Kopernik ise coğrafya için önemli sayılabilecek bir teori olarak dünyanın merkezde olmadığını ve diğer gezegenlerle beraber Güneş'in etrafında döndüğü iddia ederek, Aristoteles ve Batlamyus'un uzun süredir kabul edilmiş görüşlerini tersine çevirmiştir. Galileo, Kepler Newton ile beraber Kopernik'in Güneş merkezli evren sistemi devrimiyle coğrafya ile astronomi arasındaki ilişkileri de değişime uğratmıştır. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 71). Kopernik devrimini bilimsel olarak geliştirecek olan Galileo ve Kepler doğa tasarımına matematik bir nitelik kazandırarak, Newton ile zirveye ulaşmıştır. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 71). Burada karşımıza çıkan önemli bir farklılık evren tasavvurunun değişimiyle coğrafyanın da değişimidir.

Varenius (1622-?) yine coğrafyanın genel ve özel coğrafya olarak ayırt edilmesinde önemli rol oynamış ve coğrafyanın bağımsız bir bilim olmasında önemli bir yer edinmiştir (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 86-87). Ayrıca Varenius coğrafya için on derece önemli olan sınır kavramından da haberdardı. Ona göre coğrafya, dünyayı veya dünya üzerindeki bir parçayı niceliksel olarak açıklamaya çalışır (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 88). Bu özellikler üzerinden coğrafya konularının ele alınıp incelenmesi hala devam etmektedir.

Coğrafyanın bilimsel kimlik kazanmasında ise en büyük roller Carl Ritter ve Alexander von Humbolt'undur. İkisi de karşılaştırma metodunu kullanmışlardır. Humboldt, insanları doğanın bir parçası olarak görmüş ve farklı parçalardaki birliği görmeye çalışmıştır. Bu konuda Carl Ritter de benzer düşünmekle beraber o bu birliği tarihsel ve bölgesel uyumun önemini vurgulamıştır. Humboldt ise bunu ekolojik kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 123).

“Her iki bilim adamı Yer küre ve insan arasındaki ilişkiyi felsefedeki holizm (bütünlük) kavramıyla alıyordu ve her ikisi de mekânsal dağılım ve yeryüzü olgularının mekânsal karşılıklı ilişki içinde bir bütünlük oluşturduklarına inanıyordu.” (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 123).

Ritter, coğrafyada doğa ve insan ilişkilerine öncelik vermiştir. (Özgüç ve Tümertekin, 2010, 125). Evreni, mekân ve insan arasındaki ilişkileri anlamının yolu çoğunlukla coğrafyadan geçmektedir. Ancak yukardaki bilgilerden de fark edileceği gibi burada bazı yöntem farklılıkları ve ağırlık merkezleri yer yer değişmektedir.

Coğrafyanın bu tarihsel gelişimini daha iyi anlamak için felsefedeki doğa, mekân kavramlarının da nasıl incelendiğini anlamakta fayda vardır. İlkçağ Yunan filozoflarında özellikle *phusis* üzerinden doğa tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda arkhenin (yani ilk maddenin) ne olduğu, değişim, hareket gibi konular tartışma konusu olmuştur. Hatta bu sebeple bu dönem filozofları, doğa filozofları olarak anılmışlardır. Doğa felsefesi, daha sonra Platon, Aristoteles gibi filozofların da temel ilgi alanını oluşturmuştur. Aristoteles doğabilimi dediği alanı özellikle **Fizik** kitabında hareket, zaman, mekân vb. kavramlar üzerinde geniş bir şekilde işlemektedir. O özellikle bu eserin 4. Kitabını mekânın ne olduğu, çeşitleri ve evreni mekân bağlamında açıklamaya adanmıştır (Aristoteles, 2005, s. 135-217).

2. SONUÇ

Felsefenin doğa ve mekân konusuna olan yaklaşımı ile coğrafyanın gelişim sürecindeki ilişkilere baktığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

- 1-İkisi de evreni anlamak, insanın evrenle, dünyayla olan ilişkisini çözmek gayesinde olmuşlardır.
- 2- Doğa kavramı, başlarda felsefenin bir alt dalı olarak kabul edilmiş mitolojik ve felsefi ilkelerle açıklanmıştır.
- 3- Doğa ve dünyayla ilgili çalışmalarda mekân, yer, yeryüzü ve bunların insanla ilişkisi yavaş yavaş coğrafya alanının doğmasına yol açmıştır. Ancak felsefe ve bilimdeki farklı yaklaşım ve gelişmelerle beraber coğrafya daha nesnel ve bilim olarak mekânı, mekânın ölçülmesini merkeze almıştır. Dolayısıyla felsefi ilkelerin yerini coğrafi ilkeler almıştır.
- 4-Coğrafya, artık *phusis* yerine dünyayı, yeryüzünü niceliksel olarak ele almaya başlamış ve mekân ölçülebilir bir duruma gelmiştir.
- 5- Felsefe ve bilimdeki görüş ve akımlar, coğrafyanın tarihsel gelişiminde önemli rol oynamakla beraber hala tiki alanın ilişkisi devam etmektedir. Mekân ve insan arasındaki ilişki geçmişte olduğu gibi hala devam ettiğinden iki alan arasındaki interdisipliner çalışmalar iki alana da yeni ufuklar açacaktır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (2005), *Fizik* (Saffet Babür çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2013), *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gümüşçü, O. (2012), *Coğrafya 'ya Davet, Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistematik, Kaynaklar, Metod*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Heidegger, M. (1997), *Sanatın Doğuşu ve Düşüncenin Yolu*, Hasan Ünal Nalbantoğlu (Ed.), Patikalar: Martin Heidegger ve Modern Çağ kitabı içinde (s. 33-60), Ankara: İmge kitabevi.
- Kranz, W. (1994), *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar* (Suad Y. Baydur Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2010), *Coğrafya- Geçmiş, Kavramlar; Coğrafyacılar*, İstanbul: Çantay Kitabevi.